

Людмила Залюбовська

## ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІДЕЇ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ УКРАЇНСТВА В НАРИСІ УЛАСА САМЧУКА “СЛІДАМИ ПІОНЕРІВ”

*Досліджено функції і стилістичну роль англомовних слів у нарисі Уласа Самчука “Слідами піонерів. Епос української Америки”. Встановлено, що вони є органічною складовою тексту нарису, уяскраблюють задум автора, розкривають тогочасний суспільний і духовний простір української еміграції, подолання нею складних умов адаптації, розкривають роль і значення в цьому атмосфері свободи, демократії.*

Ключові слова: *лексика, англомовний простір, діаспора, материк, функціональна наповненість, стилістика, правотис, автентичний хронотоп.*

Улас Самчук належить до митців, чия творчість волею суспільно-політичних катаклізмів ХХ століття вирвана з органічного горизонту сподівань та інкорпорована в інший ідеолого-культурний та літературний простір. Митець у силу своєї естетичної спроможності не загубився у вирі ідеологічних та культурологічних перипетій, спромігся на інтенції художнього втілення провідної ідеї своєї творчості – утвердження сили й життєздатності українства. Водночас зміна топосу позначилася на характері його творів, наповнила іншими елементами зміст і характер текстів, надала їм іншої семантики та функціональності.

Метою розвідки є аналіз особливостей змін у семантиці й мові нарису-есею Уласа Самчука “Слідами піонерів. Епос української Америки”, виданого в Нью-Йорку на початку вісімдесятих років [1].

Творчість Уласа Самчука постала з-під ідеологічного “табу” лише в останні десятиріччя. На її дослідженні позначилася донедавна тенденція аналізу “від спротиву”, коли увага літературознавців зосереджувалася на біографії митця, проблемах поборення ним тоталітарної ідеології, тобто на семантиці текстів. Цей аспект досліджено у працях К. Бачинської, Н. Гаєвської, О. Василюшина, О. Веретюк, А. Жив’юка, Я. Козачка, С. Пінчука, В. Погребенника, С. Руснак, М. Ткачука та інших. Однак синтаксис як спосіб естетичної організації семантики майже не досліджений. Тому дослідження є актуальним в цьому напрямку, зокрема в контексті розвитку теорії міжмовної інтерференції, вивчення характеру взаємовпливів в умовах поглиблення процесів глобалізації, зближення культур.

У спадщині Уласа Самчука твір “Слідами піонерів. Епос української Америки” вирізняється не лише оригінальністю жанру – розгорнутого філософського нарису-есею. Він одночасно сублімує найкраще з його творчого стилю, а разом із тим є новаторським як для автора, так і в цілому для української літератури ХХ століття. Серед ознак індивідуального стилю вирізняється широкий філософський спектр мислення, коли йдеться про долю України в умовах недержавності. У творі порушено проблему життєздатності, духовної спроможності народу, його місця у світовій спільності. Означену проблематику в ширших чи вужчих межах автор мистецьки висвітлив серед інших естетичних засобів за допомогою лексики, в особливостях якої знайшли яскраве відображення багато нових явищ, зокрема міжмовна інтерференція.

У різноплановій лексиці відображено багату життєву конкретику донедавна заборонених фактів, сміливу і неординарну філософію мислення національно заангажованого покоління вигнанців. У своєму нарисі Улас Самчук відкрив материковій Україні долю її обрубаного, але живого крила, проілюстрував її фактами з життя піонерів української еміграції, які в неймовірних труднощах, але в умовах свободи, демократії, вільного життєвого вибору продемонстрували можливість бути рівноправними громадянами світової спільноти, зберігати вікові національні духовні цінності, своєрідність культури. Багатством лексичних засобів автор увиразнив слушність своїх художньо-філософських візій. Якби твір вчасно знайшов суспільну рецепцію на материковій Україні, йому належала б виняткова роль у формуванні нового суспільного мислення наших сучасників. Лексику твору ще спеціально не досліджували, хоча вона виконує особливу функціональну і стильову роль серед інших засобів художньої виразності, які забезпечують неповторну значущість твору. Головніші її прикмети окреслимо в найзагальніших рисах.

Серед функціональних аспектів насамперед вирізняється інформативний, що в умовах замкнутого ідеологічного простору українського суспільства мало особливе значення. Автор змальовує українство Америки на широкому загальносвітовому тлі. Використовуючи власні імена видатних людей світу – митців, політиків, бізнесменів, учених усіх континентів, – ставить поруч із ними славетні імена великих українців. *Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Олег Ольжич, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Микола*

Костомаров, Євген Чикаленко та багато інших знайшли рівноправне місце поруч із Лінкольном, Вашингтоном, Рузвельтом, Джефферсоном, Марк Твенном, Ніцше, Ептоні Сінклером, Стейнбеком, Германом Мелвіллом, Крайслером, Рокфеллером, Фордом. Улас Самчук вдається до критичних оцінок ідеологічних ворогів українства – Маркса, Леніна, Сталіна, називаючи їх діяння відповідними словами. При цьому автор підкреслює пріоритетність ідей, винаходів, талантів саме українців. Історію України він вписує у світовий прогрес як органічне і невід’ємне ціле, вільно оперуючи категоріями часу і простору. Для нього “Аганій Гончаренко – Марко Поло в рясі православного духівника і папасі запорізького козака, з бородою патріарха” [2]. За слушним визначенням І. Руснак, автор творить “відчуття цілісності духовної Вітчизни, яка мислилася у позапросторових і позачасових вимірах” [3, с. 54].

Лексика Уласа Самчука засвідчує, з одного боку, багату ерудицію, а з другого – емоційну рефлексію внутрішніх почувань. Доказом цього є те, що перелік ідей і постатей слугує лише тлом для змалювання маленького невідомого Українця, який подолав почуття приниженого раба, переміг труднощі й став володарем долі, повноправним громадянином світу. Саме в списку імен подвижників-емігрантів – головна цінність твору. Адже без них не була б повною історія України ХХ століття. Автор знає й називає сотні імен, творить новий міф, новий архетип вільного українця як приклад своїм підневільним братам у суспільстві “поневоленого розуму” (Чеслав Міклош). “Моя сира, примітивна порода ледве чи змогла б розчинитися в таких складних розчинах, якими є вся ця формула Нью Йорку, – роздумує автор. – Я лише іноді ставлю собі таке питання, що коли сам почуюю себе тут таким розгубленим і безпорадним, то як могли почувати себе мої попередники, які приїздили сюди безпосередньо з Карпатських гір, не знаючи англійської мови. Залізо-бетонова звірюка чигала на них з-за кожного рогу, щоб пожерти” [4, с. 19].

Улас Самчук не поділяє прибульців на людей інтелектуальної і фізичної праці. Вони об’єднані спільною метою вижити і зберегти свою духовну сутність. Автор відшукав їхніх нащадків, зберіг імена й прізвиська в автентичних антропонімах. Вуглекопи *Теодосій Толтош, Денис Пирч, Єфим Лучковець, Олексій Шлянга, Олексій Галабурда, Іван Глова, Григорій Гуретяк, Павло Матяш, Степан Швець, Михайло Кушвара, Семен Коцур, Андрій Бишко, Семен Куриля, Олексій Федорчак, Василь Мизик* та багато інших згадуються поруч із такими священниками, як *Григорій Грушка, Іван Волянський, Іван Констанкевич, Андрій Полянський, Теофіл Обушкевич, Нестор Дмитрів, Степан Макар, Іван Ардан*. Вони “були тими першими будителями місіонарської посвятності, які цілу ту акцію викликали до життя. У конгломераті вірувань священники допомогли народові зберегти традиційні риси” [5, с. 29]. У спільній справі поруч і редактори славного часопису “Свобода” – *Григорій Грушка, Нестор Дмитрів, Степан Макара, Іван Ордан, Антон Цурковський, Осип Стеткевич, Володимир Лотоцький, Омелян Рев’юк, Лука Мишуга, Антон Драган* – люди високої інтелігенції, які “супендувалися” головню зі священничого сану. Це були кришталево чисті й незламні працівники на полі відродження духа найзанедбаніших людей свого племені, вони знали таємницю інтелектуального росту людини, відродження свідомості раси, мови, історичності, ідентичності. Пізнання процесів поступу, розуміння речей і явищ, що оточують людину в широкому світі. І діяли вони не абстрактними категоріями «ідеалів», а конкретними нормами щоденного вияву – народ, люди, їх потреби, їх клопоти” [6, с. 41].

Для автора й реципієнтів нарисів конкретика цих імен – це не лише данина жанрові. Це живі постаті нашої історії, носії високої духовності. Тому автор завершує екскурс у минуле відвідинами кладовища видатних українців у Сант Бавнд-Бруку (донині мало хто із пересічних громадян знає про саме існування цього пантеону). Для Уласа Самчука це не просто ознайомлення з невідомими місцями Америки, а зворушлива зустріч зі своїми духовними соратниками, які знайшли вже тут вічний спочинок. Він читає їхні імена на надгробках: *Микола Бутович, Тодось Осльмачка, Федір Дудко, Михайло Ветухів*, відтворюючи в такий спосіб історію національних змагань і жертв. Ще живим на сторінках “Епосу українців Америки” читач застає скромного священника церкви у Сант Бавнд-Бруку – славного митрополита Липківського (Миколу Скрипника) – видатного українського релігійного й політичного діяча. Власні назви нарисів “Слідами піонерів”, крім семантичної ролі, виконують ще й виразну функціональну.

Словник цього оригінального за жанром твору, як і його конструкція та інші способи авторського вираження, підпорядкований творенню широкого міфу-візії українства у просторі й часі. Частиною цього панорамного полотна є Америка. На характері твору позначилися проамериканські інтенції автора і його покоління, яке після страшної війни, розчароване мораллю “старого світу”, позбулося проєвропейських настроїв. У мислительному просторі Уласа Самчука міф Америки, вважає Ірина Руснак, “був органічно пов’язаний зі зміною євроцентричного мислення американоцентричним” [7]. Це знайшло своє відображення насамперед у “лексичній візії Америки”. Їй властиве авторське захоплення життєтворчим напруженням зусиль звільненої від догм людини, керованої інстинктом творчої перемоги на широкому полі людського існування.

Україна постає – завдяки вживанню топонімів – у переліку знаменитих, відомих і маловідомих географічних теренів, пов’язаних із життям українських емігрантів. Згадуються



Аляска, Каліфорнія, Середній Захід, Пенсильванія, Нью Йорк, Гамбург, Монт Кармел, Детройт, Чикаго, Нортумберленд, Беркс, Вест, Ешленд, Калімонд, Гудзон, Сант Бавнд-Брук). Органічно вплітаються в “американський” лексичний пласт *Русь, Московщина, Україна, Австрія, Річ Посполита, Європа, Азія, Польща* і т. ін. Складається враження масштабності світу, його єдності і неперервності, тому що головне у творі – не час і місце, а ідея українства як самодостатньої частини людства. Тому центральне місце серед топонімів належить маленькому містечку Шамокин у Пенсильванському вугільному басейні, де постали перші громадські осередки свідомого українства. Історію поселення автор передає з досконалим знанням політичних і суспільних обставин кінця ХІХ століття, життєвих реалій перших емігрантів.

У написанні топонімів, і це особливо важливо, збережено недеструктовані елементи правопису, що дозволяє ідентифікувати їх з уживаними до деструкцій, органічно властивими для української мови. Юрій Шерех, аналізуючи глобальність правописних руйнацій, підкреслював їх особливо загрозливу “інновацію”, відмінну від інших імперських систем, – “втручання не лише в лексику, але й внутрішню структуру підлеглої мови засобом систематичних упроваджень одних мовних елементів і заборони інших” [8, с. 261]. Це вчений називав “винаходом політики денационалізації радянської системи” [9, с. 261]. Вплив цих втручань надзвичайно позначився на сучасному мовному просторі. “Однією з проблем українського мовлення є неправильна вимова, – читаємо в резюме телевізійного проекту дослідження усномовного простору. – Численні спірні випадки вживання слів спонукають випрацювати єдині правила слововжитку” [10, с. 5].

Візія українства в Америці постає завдяки широким лексичним пластам як органічне ціле Самчукової візії вільного світу і водночас як органічна, невід’ємна частка духовного дому України для тих, хто не мав дому-Держави (Стефанія Андрусів) і залишив дім-оселю. Америка в лексиці нариса постає могутньою потугою, опір якої мали зламати “маленькі люди” нікому не відомої країни. У новому суспільному тоді ще хаотичному середовищі опиняється “безнадійний Іван... задубілий віками безпорайко, потрапляє до Америки і починає жити. Вчорашній Іван, Ілько, Микола, Степан ще вранці порався біля ріллі, а за хвилину, гнаний неусвідомленим покликком свободи, залишає все, долає драму розлуки і ступає на необжиту землю” [11, с. 43].

Варто зауважити, що автор, використовуючи власні імена-антропоніми у значенні загальних, пише їх з великої букви на знак поваги до представників гідного народу. “Плем’я, яке одного разу замкнулося само в собі, відкинуло всі компроміси з вимогами часу, ображене за свої поразки, убралось в жалобу пасивного спротиву, зігнорувало «добу відродження народів», затвердло «на роздоріжжі» «убогим перелогом» і стало символом заскорузлості на динамічному континенті, де діяли Мікельанджело, Шекспір, Бетговен, Гете... щоб пізніше почати від азбучних істин, букви, назви з безконечною низкою баталій за елементарно зрозумілі речі. І з того інфантильного борсання вийшло остаточне закінчення Руси і тим самим початок України” [12, с. 24].

Контраст між світом Америки й України, духовна і вітаїстична сила українства передаються широким градаційним рядом експресивно забарвленої лексики: дієслів та віддієслівних іменників, прикметників вищого, найвищого ступенів порівняння, прислівників тощо. Лексеми і словосполучення передають потугу “залізного ельдорадо”, “поєми з заліза і бетону”: *феноменальна концентрація зусиль, разюча винятковість історії, осяги незнаних обривів, туга, мрія, жадоба незнаного, зударя мозолястої руки з пралісом, єднання мільйонів волю, перемога часу, простору, космічні осяги*. Широко використовує автор для цього прикметники найвищого ступеня порівняння: *найбільші фантасти, найвідчайдушніші мрійники, найсуворіші аскети, найнетерпиміші сектанти, найбезоглядніші гангстери*; або: *піднятись вище, можливо й найвище, запліднитись духом цієї величі процесу життя, прагнення творити, будувати, пізнати власні спроможності у супоставленні до всього, що бачать очі і сприймає розум* [13, с. 11].

Застосовано в нарисі з цією ж метою синонімічні ряди та антонімічні пари на зразок: *“Виникає гостра потреба змагання, перегонів, конкуренції... Ідеалом рівності стає не людина низу, а людина верху, не бідність, а багатство, не пролетар, а капіталіст. Це не поділ, а вибір, не кляси і не верстви, а змагуні в перегонях. І це не філантропія, а діло – гарні теорії, утопічні марення, чудодійні ідеології не знаходять тут послідовників”* [14, с. 12].

Прикметним для стилістики “Епосу української Америки” є вживання автором англомовної лексики. Їй належить у творі важлива роль. Частотність уживання англомовних лексем умотивована основними завданнями автора нариса: переконливо естетично та конкретно доказово дослідити умови й особливості української еміграції, створити архетип нового покоління українців. Органічне “входження” англомовної лексики у канву розповіді автора вмотивоване прагненням виразно й правдиво передати “дух часу”, стиль життя, характер оточення. У творі знайшла яскраве відображення інспірація лексичного взаємопроникнення, апогей якого настає саме зараз, у період глобалізації та інтернет-технологій.

Англомовна лексика використовується автором і виконує, згідно з його задумом, кілька стильових функцій. Насамперед це відтворення величі вільного світу, досягнень цивілізації. По-друге, окреслення явищ і подій, назви яких ще не знайшли відповідників у інших мовах. Це *стейти, ебеню, стейтмент, квейкер, олрайт, робітничі унії, мюрالی, олдтаймер, ексер-*

*сайс, рейл-ровд, фадерс, собвей, ренчар, лончі, бордеро, вільбар, сендвіч, вульгер, рашен, майнер, стін* та ін. Багато з них – це зразок своєрідного англомовного “суржику”, що ним користувалися переселенці в багатомовному середовищі, освоюючи нові для них слова. Тому часто вони засвоювалися в українському фонетичному варіанті, як це властиво до певної міри й для сучасного мовного простору. Важливо, що ця вимова автором передана саме у такому варіанті, без опосередкування через фонетику російської мови. Однак у написанні офіційних назв партій, громадянських рухів і течій, газет, вулиць, фірм тощо автор користується адекватними вимогами чинного тогочасного правопису: *Ку-Клукс-Клан, “Сатердей Івнін Пост”, “Ледіс Гом Джорнал”, “Мазур’с Сервіс Стейшен”, “Ессо”, “Ексчейндж”, “Амерікен”, Джерзі Ситі, Монт Кармел, Сант Бавн-Брук, Піттсбург, Нортумберленд, Детройт, Ешленд, Калмонт* та ін. Часто при цьому спостерігаємо лексичну контамінацію, поєднання слів різних мов у одній власній назві.

Важлива функціональна роль лексики нарису як україномовної, так і англомовної, полягає і в тому, що в написанні слів виразно збережено норми правопису 1928 року, адекватного і науково виваженого щодо закономірностей української орфоєпії. Відомо, що саме цей правопис (за незначними винятками) найповніше відображає її. Своєчасне прочитання твору, “озвучення” лексики, навколо правопису якої нині штучно створено ажіотаж, породжено своєрідний синдром страху, допомогло б у відновленні автентичних норм українського правопису, не деструктивного численними уніфікаціями щодо мови єдиного підрадянського простору. Автор послідовно і професійно дотримується його. Це стосується вживання вилученої свого часу літери *г*, закінчень іменників жіночого роду третьої відміни в родовому відмінку, правопису окремих слів іншомовного походження, літери *е* в іменниках другої відміни з нульовим закінченням (Олександр) та на початку слів (Європа) тощо. Серед слів, на яких це можна простежити, бачимо *Грей, Готфі, інтригують, “Грона гніву”, енергії, грандіозні, регуляція, синагога, з дійсности, повісти, реальности, єдности, молодости, Крайслер, платформа, філіялок, територіяльний, Андріятицьке море, гимн, Пенсильванія, Нью Йорк, Джерзі Ситі, соціалізм, заля, клясова, зігнорувати, аклямація, парляментаристи, Абрагам* та ін.

Аналізуючи лексику нарису Уласа Самчука “Слідами піонерів”, беремо до уваги той факт, що твір написано майже півстоліття тому і містить він певну тенденційність, оскільки створений на “злобу дня”, в умовах, коли “неможливість реального й практичного об’єднання та досягнення українського простору збільшувала навантаження на його символічне освоєння-переживання” [15, с. 68].

З часу його написання змінилася політична мапа світу, постали нові тенденції, а ті, які автор вважав позитивними, перейшли у свою протилежність. Це, зокрема, втрата частиною нового покоління емігрантів національної самоідентифікації або набуття бутафорних ознак, засиля міщанського світогляду, експансія “американського” способу життя, масової культури і т. п., але нарис Уласа Самчука “Слідами піонерів” є насамперед гімном духовній силі і вітаїзмові українців, вільних від тоталітаризму та соціалістичних догм.

### Література

1. Самчук Улас. Слідами піонерів. Епос Української Америки / Улас Самчук. — Нью Йорк: Свобода. — 268 с.
2. Самчук Улас. Слідами піонерів / Улас Самчук. — С. 41.
3. Руснак Ірина. Самчуків міф “української Америки” / Ірина Руснак // Урок української. — 2004. — № 10. — С. 50–54.
4. Самчук Улас. Слідами піонерів / Улас Самчук. — С. 19.
5. Там само. — С. 29.
6. Там само. — С. 41.
7. Руснак Ірина. Самчуків міф “української Америки” / Улас Самчук. — С. 50.
8. Шерех Ю. Так нас навчали правильних проізоношень // Юрій Шерех. Поза книжками і з книжок. Серія Українська модерна література. — К.: Час. — 1998. — С. 236–280.
9. Там само. — С. 261
10. ПРОМОВА, або Де ми помиляємося. — К: Старт, 2006. — 195 с.
11. Самчук Улас. Слідами піонерів / Улас Самчук. — С. 43.
12. Там само. — С. 24.
13. Там само. — С. 11.
14. Там само. — С. 12.
15. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. / А. Андрусів. — Тернопіль: Джура; Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000. — 338 с.

*The functions and stylistic lines of English words are investigated in the article of Ulas Samchuk “After the Pioneers’ Steps. Ukrainian American’s Epos”. It is determined, that they are fundamental with the article’s text, increased the author’s intentions, revealed the social and spiritual moral of ukrainian emigrants of that time, the emigrants’ adaptation, the importance of liberty and democracy.*